

Educar la sexualitat amb “Dos rombos”

Una proposta per a educar la sexualitat adolescent des de la televisió

Col·lectiu Baubo: Rosa Maria Sanchis Caudet i Enric Senabre Carbonell

L'experiència didàctica que presentem a continuació va partir del desig d'acostar dos àmbits educatius que normalment es troben fora de l'escola per raons que no podríem qualificar de didàctiques precisament: la televisió, a partir del programa de sexe “Dos rombos”, presentat en TVE1 per la sexòloga Lorena Berdún, i l'educació afectivosexual, considerada des d'una perspectiva integral i tolerant.

Per què educar la sexualitat, els afectes i la igualtat a partir de la televisió?

Sabem que l'educació afectivosexual al sistema educatiu espanyol s'abandona a l'àmbit informal i no es donen tampoc al nostre país ni unes orientacions des de les instàncies educatives oficials, ni un disseny i una extensió formals per a educar la sexualitat i els afectes a l'estil del que es fa a Suècia des de 1945¹. És per això que el tema s'aborda d'una manera desordenada, estereotipada i carregada de prejudicis. Els companys, la televisió, el “què diran”, la pressió del xafardeig i el “tots ho fan” realitzen la seua labor independentment que nosaltres (educadors, pares i societat en general) n'acceptem la responsabilitat. I els resultats els coneixem tots: una sèrie de llocs comuns, informacions fragmentàries, incompletes o falses i hàbits negatius que després costa molt desfer.

Per tot això, i perquè estem segurs que és l'únic camí viable cap a una societat democràtica, oberta i tolerant, proposem una educació

afectivosexual igualitària i professionalitzada², que supere els models educatius anquilosats de l'educació moralista (pròpia encara de l'església catòlica) i de la biològicosanitària (realitzada des de la medicina o la biologia) i volem fer-ho d'una manera compromesa amb la igualtat, dialogant i integradora de l'esfera afectivosexual de la personalitat.

A aquesta educació afectivosexual hem volgut afegir la formació en mitjans audiovisuals. Totes les dades reconeixen la influència de la televisió com a instància socialitzadora de la joventut³. L'elevat nombre d'hores que passen davant d'ella i l'abundància de referències a aspectes diversos de la sexualitat, les emocions i la convivència d'homes i dones, fan de la televisió un instrument bàsic en l'educació de les noves generacions. Però també sabem que aquesta educació no està supervisada, mediada ni revisada més que pels propis programadors de les cadenes de televisió, que tenen uns interessos que no són precisament educatius. Per això ens plantejem la necessitat d'incloure la televisió en la classe d'educació sexual, per a aportar des de l'aula, i utilitzant el paper mediador del professorat, un element distanciador i crític que permeta triar lliurement les opcions més desitjades.

Què volem educar?

Els objectius que perseguim amb aquesta activitat comprenen tres aspectes de la formació de l'alumnat: la coeducació afectivosexual, entesa d'una manera positiva, lliure i tolerant; l'alfabetització en mitjans audiovisuals, per a proporcionar-ne una lectura crítica, i l'adquisició d'habilitats bàsiques de comprensió i expressió.

Pel que fa al primer dels aspectes en què volem educar, la sexualitat, tot i la dificultat de definir-la en tota la seua amplitud, considerem que hi ha tres aspectes que no poden faltar: l'afectivitat, la comunicació i el plaer. Si partim, doncs, que la sexualitat és un mitjà de comunicació d'afectes que inclou qualsevol pràctica, en solitud o en

companyia, que tinga com a objectiu primordial donar i rebre plaer, aquest sentit de sexualitat ens permet abordar el fenomen de manera integral i incloure-hi tant les vivències enteses tradicionalment com a estrictament sexuals, com les relacionades amb l'afectivitat, les emocions, la igualtat entre gèneres o la pròpia identitat.

Amb Félix López⁴ denunciem una sexualitat sotmesa a nombrosos retalls i en plantegem una altra que no es limite a la procreació, que no es centre en els genitals ni en el coit, una sexualitat per a totes les edats i tots els col·lectius sense discriminació de gènere, sexe, orientació ni minusvalidesa. Una educació sexual que tinguera en compte aquests aspectes, superaria la tradicional educastració a què s'ha sotmès a tantes generacions de joves.

Quant a la utilització de la televisió com a recurs didàctic, volem aclarir que pretenem fer-ho en tres sentits: com a recurs motivador, aprofitant l'“efecte Mc Guffin”⁵ sobre l'alumnat; com a transmissor d'emocionalitat i, per tant, d'afectes, sentiments i vivències relacionades amb la sexualitat i la igualtat entre dones i homes, i, finalment, com a ferramenta per a l'anàlisi crítica dels mitjans audiovisuals i no des d'una perspectiva instrumental o tecnològica.

Per finalitzar, aprofitarem la sexualitat i els mitjans audiovisuals per a desenvolupar les capacitats de lectoescriptura i comprensió. Aprendre a preguntar, a escoltar, a redactar, a investigar, a exposar idees pròpies oralment i a discutir ordenadament, són habilitats mínimes necessàries per a una alfabetització funcional efectiva en una societat democràtica.

A qui i quan volem educar?

Volem educar adolescents, i això implica abordar els aspectes que ens interessen des d'una perspectiva sincera, constructiva i educativa. Si tractem el tema de la sexualitat des de la comprensió de la sexualitat adolescent, dels seus interessos, problemes i inquietuds –que normalment no coincideixen amb les dels adults⁶–, el resultat és molt

satisfactori per a tots. Per a ells, perquè expressen el seu interès en l'aula i fora d'ella, i per a nosaltres, el professorat, perquè experimentem el gust d'ensenyar de manera col·lectiva, **amb** l'alumnat i no **contra** ell.

Nosaltres hem portat a terme l'experiència amb estudiants de 1r de Batxillerat i de 1r d'ESO en l'assignatura d'Activitats alternatives a la religió, si bé és un exercici ideal per a fer-lo a les tutories o des de l'optativa de Papers socials d'homes i dones o d'Educació sexual. De fet, hem d'assenyalar que aquesta no és una activitat puntual, sinó un complement a una programació general d'educació afectivosexual que hem desenvolupat al llarg del curs⁷.

Com ho vam fer?

El programa "Dos rombos" és atractiu per la temàtica, però difícil d'usar didàcticament perquè està fonamentalment dirigit als adults i té, a més, una estructura molt televisiva que canvia continuament de tema i d'activitat per mantenir viu el dinamisme i l'interès de l'espectador. Però són justament aquests aspectes tan amens des del punt de vista audiovisual, els que en dificulten la utilització a l'aula. En la dinàmica de la classe necessitem la majoria de les vegades més aviat el contrari: centrar un tema, pensar-lo i analitzar-lo. En aquest sentit, proposem i reivindiquem el dret al "*zapping*" educatiu, és a dir, tallar, parar, rebobinar, repetir... en definitiva, fragmentar el programa amb una intenció educativa.

Per tot el que acabem d'exposar, les activitats que proposarem van ser tan variades i dinàmiques com el programa mateix.

En primer lloc, realitzarem unes **activitats prèvies** en les quals preteníem que es reflexionara sobre la visió de la sexualitat que aportava el fet que el programa només estiguera "autoritzat per a majors de 18 anys". Tot i que l'esmentada catalogació moral podia fer pensar en una influència negativa o perjudicial dels continguts tractats;

el que trobem i també percep l'alumnat és educació, informació i diversió.

El segon bloc d'activitats es va centrar en les parts més informatives del programa, que permetien a més treballar habilitats concretes. Les **explicacions informatives** de la presentadora permeteren aclarir conceptes i explicar de manera visual, clara i divertida algunes de les principals llacunes de la sexualitat (en aquest programa en concret es parlava de l'erecció i dels genitals femenins).

El tercer bloc de treball es va fer a partir de les **qüestions del públic** (en directe, via telèfon o mail) i la tècnica didàctica consistia a detenir l'emissió i obligar a respondre l'alumnat abans que ho fera la sexòloga, o a endevinar les preguntes a què la presentadora responia. Els aspectes tractats, a més de resoldre dubtes freqüents entre l'alumnat, possibilitaren la reflexió i la formulació de preguntes sobre temes tradicionalment controvertits.

En aquest cas el professorat pot triar prèviament les preguntes que més li interessin o deixar-se portar per les que sorgesquen en el programa. També es poden recrear les preguntes mitjançant *role-playing* en els quals s'escenifiquen les situacions i les millors respostes.

La següent part del treball plantejat partia de **l'entrevista**, normalment atrevida, fresca i desenfadada, que el programa sempre fa a un personatge famós. Nosaltres, a l'institut, vam aprofitar l'excusa per a fer el mateix i dissenyarem una entrevista perquè l'alumnat interrogara a personalitats del centre (la directora, el professor "carca" o la professora "enrotllada", l'alumne seductor...). Us assegurem que a la cafeteria i a la sala de profes es va parlar de sexualitat! I d'educació... sexual!

Finalment, el programa inclou una secció variada amb **curiositats i preguntes a peu de carrer**, que vam utilitzar per a analitzar els prejudicis més comuns entre el jovent. A més, arreplegarem acudits d'internet sobre la sexualitat, missatges de mòbil, vídeos que circulaven per la xarxa, etc. Van ser activitats divertides que

atragueren l'atenció de l'alumnat i que van servir de suport per a una discussió i reflexió posterior.

On hem arribat?

La valoració que fem de l'activitat és molt positiva en tots els sentits. Els objectius que ens havíem plantejat van ser aconseguits, tant pel que fa a l'educació sexual com a l'alfabetització audiovisual. L'alumnat va perdre part de la vergonya per parlar de sexe i expressava satisfacció al final de l'activitat pel que havia après i no sabia, i per com havia estat de divertit el procés. Pel que fa als continguts, aquests eren recordats per la majoria de l'alumnat al final de l'activitat.

A més, es van adonar del treball previ que comporta un programa de televisió (ja que les activitats de preparació de l'entrevista o d'arreglada de dades eren molt costoses per al resultat "tan breu" que s'obtenia) i van treballar les habilitats de redacció, arrega de dades i investigació quasi de manera autònoma.

Proveu-ho als vostres centres i trobareu la rutina acadèmica una mica més divertida. A més a més aprendreu un munt de coses, perquè no sabeu la d'aspectes que no coneixem de la nostra sexualitat.

Possiblement el colofó a aquesta activitat seria poder veure el programa "per dins", seguir-ne el procés de realització i gravació en directe. Però aquest aspecte supera ja els àmbits de la nostra proposta.

Annex: activitats didàctiques

1. Prohibida l'entrada a menors de 18 anys

Objectius: Reflexionar sobre la conveniència d'educar la sexualitat i la manera més adequada de fer-ho.

Desenvolupament: A partir del nom del programa i de la catalogació visual que se'n fa, reflexionar sobre la conveniència de veure'l.

“ Dos rombos ”

Qüestions:

1. El programa està catalogat “per a majors de 18 anys”. Creieu que podeu veure'l o no és adequat fer-ho si no en teniu l'edat? Què dirien a casa?, comenteu-ho a veure què opinen (es pot passar una autorització perquè la firmen els pares).
2. Què significa el nom del programa? Pregunteu-ho també als pares.
3. Havíeu vist alguna vegada aquest programa? Sabeu quin és el tema de què tracta? Per què creieu que s'emet en horari nocturn?
4. Quina visió de la sexualitat se'ns intenta transmetre pel fet d'emetre'l en aquest horari i de no ser autoritzat per a menors d'edat? A quina edat suposa la direcció de TVE que comença, o almenys que es pot parlar, de sexualitat?
5. Llegiu i comenteu el següent titular de premsa aparegut en el diari Levante el dia 15/01/05:

“Les televisions només podran emetre continguts agressius i sexuals a partir de les 22 hores.

A més només a partir de la mitjanit estaran permesos continguts d'especial violència o que continguen pornografia.”

6. Què us sembla del titular anterior que es pose en el mateix paquet de prohibicions la sexualitat i la violència? Dóna alguna visió de la sexualitat? Quina?

2. Píndoles d'informació... per a una bona erecció

Objectius: El programa ens ofereix xicotetes píndoles d'informació (concretament sobre "l'erecció"). L'objectiu general de l'activitat és assimilar els continguts de manera raonada i particularment comprendre el funcionament fisiològic i psicològic del penis.

Desenvolupament: Hem dividit les activitats en dos grups, les que es fan "abans de veure el fragment de programa" i les que es fan "després de veure'l". D'aquesta manera es trenca l'estructura tradicional de la classe i es guanya en atenció de l'alumnat, aprofitant al mateix temps el caràcter motivador i explicatiu del programa.

“ Abans de..”

Qüestions:

1. Sabeu què és l'erecció? Com es produeix? Quines causes fisiològiques i psicològiques produeixen l'erecció del penis? Creieu que les xiques tenen ereccions? Per què no se'n parla?
2. En la nostra societat, una "bona" erecció està associada a la duresa i a la potència sexual. Com es considera l'home que té "bones ereccions"? I el que no les té? A quina consideració masculina està associada l'erecció en la nostra societat?

“ Després de..”

3. I ara, després de veure el fragment del programa. Sabeu què és l'erecció? Com es produeix? Quines causes fisiològiques i psicològiques produeixen l'erecció del penis?
4. Intenteu explicar què és el “gatillazo” de què parla el programa i distingiu-lo de la “imptència”. Us preocupa personalment tenir un “gatillazo”? Li doneu molta importància? Creieu que us pot fer quedar en ridícul? Què diu la presentadora del programa sobre això?
5. En el reportatge cinematogràfic que s'emet a continuació de l'explicació, com és tractada l'erecció? És motiu de rialla o burla? Quin efecte creieu que pot tenir sobre els xics?
6. Debat: “El penis com a símbol de virilitat”

3. El consultori sexològic. Crida'ns i sabràs...!

Objectius: Una part important del programa són les consultes o preguntes dels televidents a través del telèfon, mail o en persona. Els objectius que perseguim amb aquestes activitats seran aclarir dubtes, aprendre a preguntar i valorar les opinions fonamentades.

Desenvolupament: El programa es talla contínuament. En el primer bloc d'activitats s'emet la pregunta del públic i es deté l'emissió perquè l'alumnat responga; després es reprèn el programa, s'escolta la contestació de la sexòloga i es repeteix la seqüència completa.

En el segon bloc ho fem al revés, primer emetem la contestació de la sexòloga i presentadora del programa i es deté l'emissió perquè l'alumnat plantege la pregunta. Posteriorment s'emet la pregunta real i s'hi reflexiona.

El professorat haurà de triar les preguntes que considere més adequades.

Posteriorment es tria una de les preguntes i es representa un *role-playing* amb la situació descrita i les respostes més adequades.

4. Anem a veure com està el personal...

Objectius: Parlar sense vergonya de la sexualitat. Aprendre a preguntar de manera complexa i amb un objectiu previ concret.

Desenvolupament: El personatge entrevistat en el programa és l'actor Santi Millán, prou popular entre l'alumnat, la qual cosa els aporta un plus de motivació. L'activitat es fa en dues fases: una, mentre veuen l'entrevista i prenen nota de les preguntes que se li fan a l'actor, i l'altra, després programa, quan l'alumnat ha de reproduir l'entrevista a alguna personalitat de l'institut, amb les variacions que es creguen pertinents.

“ Durant...”

Qüestions:

1. En el quadern de treball l'alumnat heu d'anotar totes les preguntes que es fan al personatge entrevistat.

“ Després...”

Qüestions:

2. Per grups s'organitzen les preguntes en blocs: preguntes generals sobre la sexualitat, la vida del personatge, el seu treball, etc.
3. Posteriorment el grup ha de pensar en algun personatge important o famós de l'institut (la directora, algun professor popular, un alumne conegut...) per a fer-li una entrevista, i s'ha de raonar també per què s'ha fet la tria.
4. Es prepara una bateria de preguntes, una mostra no massa abundant però sí representativa, mesclant les generals sobre sexualitat amb les específiques del treball i la vida de l'entrevistat.
5. Es realitza l'entrevista filmant-la en vídeo, enregistrant-la o redactant-la com a entrevista periodística.

5. Molt hem canviat?

Objectius: Reflexionar sobre el caràcter cultural i històric de la sexualitat.

Desenvolupament: En aquest bloc del programa es reproduïxen les preguntes i respostes que es feien a la gent del carrer en un conegut programa de sexe dels anys 90, "Parlem de sexe", de la doctora Elena Ochoa, i es comparen amb les respostes que es donen a l'actualitat.

Qüestions:

1. Anoteu les preguntes que es fan en el programa, que són les següents:
 - Què faria si sorprenguera el seu fill masturbant-se?
 - La satisfacció sexual depèn de la grandària del penis?
 - Com es protegeix de les malalties de transmissió sexual?
 - Què faria si la seua parella patira ejaculació precoç?
2. Després de sentir les contestacions dels anys 90 i comparar-les amb les actuals, us sembla que la societat ha canviat en la visió de la sexualitat? Creieu que hi ha sigut un canvi en positiu?
3. Feu les mateixes preguntes als pares i iaïos que conviuen a casa. També a companys del centre, però no de la mateixa classe.
4. Compareu les respostes i extraïeu les conclusions sobre els canvis en la concepció de la sexualitat que es donen en la societat.

6. El tauler de les curiositats

Objectius: Desdramatitzar i convertir en quelcom habitual i no prohibit ni ridícul les qüestions sexuals.

Desenvolupament: En aquest apartat del programa s'aporten fotos, vídeos i altres curiositats de temàtica sexual que circulen per internet. Es poden veure, deixar espai per al riure i els comentaris espontanis i després passar a l'anàlisi.

Qüestions:

1. Us pareixen gracioses les fotos i vídeos que aporta el programa? En coneixeu alguna més que tingueu al mòbil o a casa? Conteu-la.
2. Per què creieu que són gracioses? Ridiculitzen a algú: homes, dones, homosexuals...? Transmeten alguna visió de la sexualitat?
3. Creieu que hem de difondre les curiositats que són ofensives o discriminatòries? És normal que ens hi riguem? És convenient? Quina actitud hem de prendre davant aquest tipus de bromes?

¹ Centewall, Eric. *El amor en la adolescencia*. Ediciones del Serbal. 2000

² Font, Pere. *Pedagogia de la sexualitat*. Graó. Barcelona. 1991

³ AAVV. Televisión. Niños y jóvenes. RTVV. València. 1994

⁴ López, Félix. *La vida sexual adolescente*. EVD. Estella. 1999

⁵ Ferrés, Joan. *Educación en la cultura del espectáculo*. Paidós. Barcelona. 2000

⁶ Sanchis, Rosa y Senabre, Enric. *Sexualidad y adolescencia*. Riialla. Valencia. 2005

⁷ Sanchis, Rosa i Senabre, Enric. *Educación la sexualitat: educar per a la igualtat*. 3r. Premi de Transversalitat 2004. Conselleria de Cultura, Educació i esports de la Generalitat Valenciana. Del qual s'ha publicat un extracte a Sanchis, R. i Senabre, E. "Educar la sexualitat: educar per a la igualtat". Revista Guix 311. Gener 2005. Guixdos 111